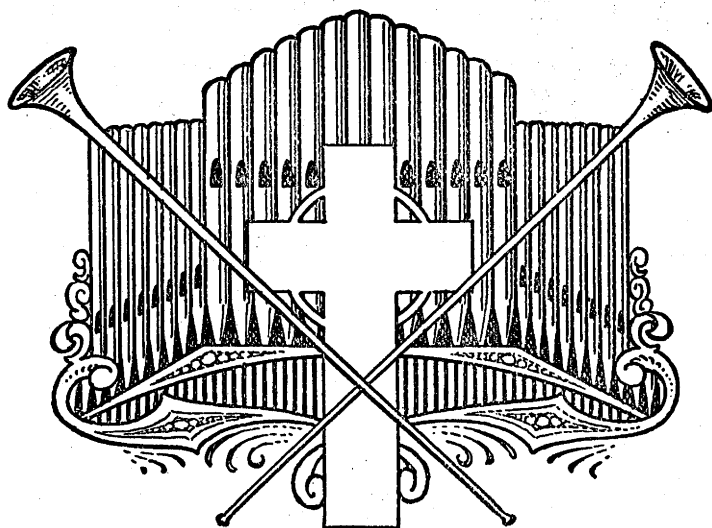

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

ORGAN FÖR
SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER
OCH
SVERIGES ALLMÄNNA ORGANIST- o. KANTORSFÖRENING

UNDER MEDVERKAN AV INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, KYRKO-
HERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM OCH MUSIKDIREKTÖREN.
SVANTE SJÖBERG, KARLSKRONA

UTGIVEN AV DOMKYRKOVICEPASTOR ARTHUR ADELL, LUND

15 April

NIONDE ÅRGÅNGEN N:o 4

1934

STOCKHOLM, SVENSKA KYRKANS DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

UPPSATSER.

	} Sid.
<i>Adell, A.</i> : 1531 års svenska mässa och den gamla kultsången	32, 49
— — Hymn på Kristi himmelfärdsdag	65
— — Trefaldighetstidens benedicamus	134
Alternativa koraler till nya psalmer:	
Recension	104
Musikaliska Akademiens utlåtande	149
Centralstyrelsens för Sveriges allm. Organist- och kantorsförenings utlåtande ..	151
Kyrkosångens Vänners utlåtande	161
<i>Berthelsson, B.</i> : Nutida kyrkovård och kyrkokonst	132
<i>Björk, Sv.</i> : Kapitlet »Ordning medh kyrkesong» i 1571 års kyrkoordning	67, 85
<i>Cnattingius, B.</i> : Kyrklig konst 1933	56
— — Tävlingen om kyrka i Johannesberg i Göteborg	90
— — Mellansvenska barockpredikstolar	182
<i>S. Colliander</i> : Böcker om talkonst	164
<i>Hambraeus, A.</i> : Alternativ eller icke till Nya psalmer	105
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Kyrie eleison, ...	1, 18
Inför korset	17
<i>Lindeberg, G.</i> : Skolans andakter	11
<i>Olsson, O.</i> : Svante Sjöberg	97
<i>Palmer, E.</i> : Veckans tideböner	123
<i>Peters, K.</i> : Svenska psalmen 265	113
— — Det nya psalmboksförslaget	124
<i>Rosenqvist, C.</i> : Den »nya» kyrkoorgeln	119
— — Det »klangliga» materialet i den nya kyrkoorgeln	145
<i>Runbäck, A.</i> : De alternativa korallerna	104
<i>Schedin, Gunh.</i> : Silbermannskolan i grevskapet Bayreuth	5
— — De lübska kyrkoorglarna under medeltiden	53
— — Ostpreussens största orgelverk	185
<i>Silbermann, J.</i> : Dania Sonans	24
<i>Sjöberg, S.</i> : Herr Zettergren contra sin förening	159
<i>Sjöblom, E.</i> : O, Nådens konung (hymn)	81
<i>Sörensen, H.</i> : Kristus og de hellige menn i kunsten	65
Tjänstgöringsreglemente för organister, kantorer och klockare	81, 177
<i>Weman, H.</i> : Engelsk korallbok	100
<i>Wester, B.</i> : Gotiskt väsen och gotisk form i orgel	153
<i>Zettergren, N. G.</i> : Organist- och kantorsföreningarna	130
<i>Ahlén, W.</i> : Svensk orgelkonst under 1933	38

UTFÖRLIGARE REDOGÖRELSE FÖR KURSER M. M.

	Sid.		Sid.
Samverkan mellan präster och konstnärer	42	Kyrkomusikaliska kursen i Katrineholm	137
Koralveckan i Båstad	70, 140	Instruktionskurs i Kusmark	191
Utställningen »Nutida kyrkovård och kyrkokonst» i Uppsala	132	Tävlingen om ny kyrka i Göteborg ..	90
		Samvaro för gemensam bön och sång i Lund	173

RECENSIONER.

	Sid.		Sid.
NYUTGIVNA BÖCKER OCH SKRIFTER.		<i>Cornell-Wallin</i> : Uppsvenska målarskolor på 1400-talet	45
<i>Adell-Peters</i> : Veckans tideböner	123	<i>Eklund, J. A.</i> : Psalmboksförslag	124
<i>Block, G. E.</i> : Örby pastorats äldsta kyrkor	76	<i>Engström, L. M.</i> : Communion thoughts	143
<i>Borggård-Carlsson-Dalby-Friberg</i> : För scoutlivet	144	<i>Fredlund, S. F.</i> : Predikningar	47
<i>Brilioth, Y.</i> : Svensk kyrkokunskap ..	188	<i>Geister, Chr.</i> : Skolesång	93
<i>Böser, F.</i> : Der rhythmische Vortrag ..	93	<i>Helander, D.</i> : Liturgiska utvecklingen i Sverige	189
		<i>Hoppe, R.</i> : Elias Martin	15

	Sid.		Sid.
<i>Hultgren, G. M.</i> : Ur Jesper Svedbergs psalmskatt	29	<i>Bond, A.</i> : Visa från Leksand	92
<i>Höfer, Fr.</i> : Instrumentationslehre	176	<i>Bruun, J.</i> : Dansk højmesse og Tidesang	174
<i>Jacobsson, J.</i> : Göteborgs och Bohus läns kyrkor	45	<i>Colleen, H.</i> : Tolv små visor	28
<i>Johansson, A.</i> : Morgonandakten i skolan	11	<i>Croce, G.</i> : 14 vierstimmigen Motetten	91
<i>Kolmodin, O.</i> : Morgonvisor och aftonpsalmer	59	English Hymnal	100
Kyrkliga byggnader (Nordisk kultur)	94	<i>Eklöf-Gustafsson-Wikander-Ahlén-Överström</i> : Skolkören	28
<i>Lawson, E.</i> : Christina Nilsson vivt to Brockton	143	Forspil til Salmemelodier	142
<i>Lundahl, F.</i> : Förtröstan	46	95 Forspil til Salmemelodier	143
<i>Lundberg, E.</i> : Visby kyrkoruiner	190	<i>Gölz, R.</i> : Chorgesangbuch	160
<i>Luther, M.</i> : En årgång predikningar	47	<i>Hannikainen, I.</i> : 7 andliga sånger ..	92
<i>Nystedt, O.</i> : Ett kyrkoår	77	<i>Hult, J.</i> : Jungfrun hon går i ringen ..	141
<i>Ortved, E.</i> : Cistercienserorden og dens klostre i Norden	75	<i>Händel, G. F.</i> : Arioso	92
<i>Preuss, H.</i> : Martin Luther, der Prophet	59	<i>Jobs, A.</i> : Sången	160
<i>Sartori, P.</i> : Das Buch vom deutschen Glocken	93	<i>Knab, A.</i> : 16 Chorale	142
<i>Schæfer, P.</i> : Katholische Wiedergeburt der engl. Kirche	95	<i>Lassus, O.</i> : 13 kurze Motetten	91
<i>Smets, P.</i> : Die Orgelregister	175	<i>Lindberg, O.</i> : Den signade dag	72
—»— Neugeistlicher Orgelbau	176	<i>Maasalo A.</i> : 17 andliga sånger	74
<i>Stenius, J.</i> : Svensk kyrkokonst	76	<i>Morén, J.</i> : Ave crux	172
<i>Svensson, S. E.</i> : Harmonilära	29	<i>Nordqvist, R.</i> : Psalm och sång	74
Technik des Kunsthandwerks	77	<i>Nyvall, J.</i> : Lovsång	48
<i>af Ugglas, C. R.</i> : Kyrkligt guld- och silversmide	15	<i>Olson, D.</i> : 40 korälpredudier	143
<i>Weber, R.</i> : Die Orgel der Gabler und Holzheu	29	—»— Påskhymn m. fl.	60
<i>Wentz, H.</i> : Den Wallinska psalmboken	189	—»— Se, Jesus är ett tröstrikt namn	73
<i>Widdig, S.</i> : Dansk Messe, Tide- og Psalmesang	13	Olsson, O.: O Gud som åter tänder ..	72
<i>Akesson, E.</i> : Det nya psalmboksförslaget	176	<i>Pedersen, M.</i> : Pratum spirituale	24
		<i>Pergament, M.</i> : Vårvisa	142
		<i>Peters-Runbäck</i> : Introitus till högmässan på de stora högtidsdagarna ..	44
		<i>Petersén, G.</i> : Herre är det du	141
		<i>Pitoni</i> : Hymn på adventssöndagen ..	92
		<i>Raasted, N. O.</i> : Psalm 42	141
		<i>Renner, J.</i> : Te Deum laudamus	92
		<i>Runbäck, A.</i> : Stå upp vår ljus	15
		<i>Saul, F.</i> : Två svenska folkvisor	74
		<i>Solén, O.</i> : Uplandssången	143
		<i>Strauss, R.</i> , Donau, sjung	143
		<i>Sundblad, H.</i> : Tre duetter	93
		<i>Widén, I.</i> : Se, vi gå upp till Jerusalem	73
		<i>Widmann, W.</i> : Gesänge von alten Meistern	91
		<i>Wikander, D.</i> : Såsom hjorten trängtar	15
		—»— Hosianna m. fl.	48
		<i>Ahlén, W.</i> : Lov vare dig, o Jesu Krist, korälpärtita för orgel	14
		—»— Sommarpsalm	142
		Ett flertal körsånger omnämnda i körrevyn	73

KORTARE MEDDELANDEN.

	Sid.		Sid.
Val	16, 48, 64, 80, 114, 176	Centralstyrelsen	31, 168
Avlagda examina	32, 95, 167	Stiftskretsarna	96, 108, 139
Lägre organistexamen	80, 167	Sveriges kyrkosångsförbunds centralråd	31
Kyrkosångens Vänner: Centralkommittén	31, 62, 78	—»— i Stockholm	16
—»— Orgelrådet	26	Musikaliska akademien	32, 64, 80, 95
Sverige allm. Organist- och Kantorsförening:		Från Tyskland	16, 64, 80
		Från Norge	64, 110

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Redaktionens adress:
Bredgatan 14, Lund. Tel. 6 58.

Expeditionens adress: Svenska Kyrkans
Diakonistyrelsens Bokförlag, Stockholm 7.
Tel. 23 24 05.

Postgiro 675.

Tidskriften utkommer med 1 nummer
den 15 i varje månad. För juli—aug.
utkommer ett nummer den 1 aug.
Prenumerationspris: å posten, i bok-
handeln eller direkt från förlaget: kr.
4:50 pr år.

Annonspis: 20 öre pr mm. enkel spalt.
Rabatt vid större annons och vid upp-
reppning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller: Domkyrkovice-
pastor *A. Adell*, Lund: 1531 års svenska och
kultsången. — Musikdirektör *G. Schedin*,
Stockholm: Låbska kyrkoorglar. — Inten-
dent *B. Cnattingius*, Linköping: Kyrklig konst.
— Recensioner. — K. S. V:s årsberättelse.
— Meddelanden.

Nyhet april 1934

40 koral- preludier

av **Daniel Olson**

Pris kr. 2:50

NORDISKA MUSIKFÖRLAGET. REGERINGSGATAN 35, STOCKHOLM
TEL.: 23 11 15

nottryk
NORDISK NOTTRYK- OG TRYKKERI
SAMT LITOGRAFISK ETABLISSEMENT
GRUNDLAGT 1894
ST. KONGENS GÅDE 63.
KØBENHAVN

TELEFONER:
3304
13057

Telegr. Adr. Nodestikog, Köpenhamn

Anbefalles i Herrar Förläggares och
Kompositörers välvilliga åtanke vid
behov av nottryck i förstklassigt
utförande till billigaste pris ●

*Mångårig leverantör till
Sveriges största förlag*

Skicka oss Edert manuskript och
vi sända Eder omgående offert

1531 års svenska mässa och den gamla kultsången.

Att Olaus Petri icke avböjt den gamla kultsången bevisas emellertid allra bäst av 1531 års Then svenska messan.

Som bekant föregicks själva mässan av den skriften som klarlade varför mässan borde vara på svenska. Häri gives ett försvar för den omedelbart påfallande förändringen: för översättningen från latin till svenska. Själva mässan följde snart efter och inleddes av ett företal. Här avvisar Olaus Petri ytterligare några invändningar mot den nya mässan. Framför allt upptar han till bemötande invändningar mot omändringen av den gamla canon, som faktiskt strykes ur mässan. Endast själva instiftelseorden bibehållas, och de fogas omedelbart till den meddelade prefationen. Till försvar för denna radikala åtgärd anför Olaus (O. a. a. II S. 412) att Kristi ord och instiftelse äro oss canon nog.

Detta var en ytterst påfallande ändring, eftersom denna canon, under vilken brödet och vinet förvandlades till Kristi lekamen och blod, utgjorde mässans höjdpunkt enligt medeltida uppfattning. Själva utföretandet hade understrukt det mysteriösa: canon lästes — märk väl *lästes* även i den sjungna mässan och reciteterades alltså icke såsom exempelvis prefationen — men lästes så tyst att orden icke kunde uppfattas av församlingen. Ögonblicket för förvandlingen kungjordes genom prästens åtbörder och klockringning. Då föll allt folket ned och tillbad den närvarande Kristus.

I bestämd opposition mot detta sätt att föredraga »canon» meddelar Olaus i företalet till mässan (O. a. a. II s. 412): »Ey skal heller noghor forundra hwij *wij läse och siunge* (kursiverat av A. A.) the ordh of fuerliwt och openbarligha som j then latineska Canone haffua j en tijdh long wordet heemligha läsen, for ty thet haffwer warit itt ganske stoort misbrweck at sådana tröstelig och helsesam ordh — skulle så heemliga läsin warda.»

För de gammaltroende torde något av det mest anstötliga i den nya mässan ha legat däri, att detta, som förut skyddades genom den tysta läsningen, nu öppet prisgavs åt envar. Det var säkerligen intet mindre än en profanation att dessa ord föredrogos hörbart för alla. Det måste också ha stått klart för Olaus Petri att här skulle kritiken sätta in. Och han har säkerligen noga övertänkt denna delens utformning, och förstått att han på något sätt måste giva en ersättning för det som han tog bort. *I kampen med den gamla nattvardsuppfattningen tar han i den sjungna mässan den gregorianska sången till sin hjälp:* den lilla rest av canon, som han behåller och fogar till prefationen låter han prästen *sjunga* i högmässa liksom han låter honom föredraga den »överljutt» i den lästa

mässan. På den enda punkt i den gamla mässan, där prästen tidigare hade ålagts att läsa även i högmässan, där sätter Olaus Petri in sången. *Han inför ett alldeles nytt sjunget parti i högmässan.*

Och detta är redan maj 1531 sed i Stockholm. Han talar i presens: Vi läse och sjunge. Så har alltså mässan utförts i Stockholm redan innan den trycktes: Prefationen och »canon» har sjungits i högmässan, liksom den i andra mässor lästs »överljutt».

Detta Olaus Petris eget ord är bevis för att den svenska mässan sjungits i Stockholm redan innan den trycktes. Ty näppeligen kan det förebäras några verkliga skäl för ett förmodande att Olaus Petri skulle ha velat avskriiva den gamla kultsången på andra punkter när han inför den som en nyhet på en så utsatt punkt.

Här må som en parentes få påpekas att prefationen och instiftelseorden sjöngos, i enlighet med den gamla medeltida traditionen, och att man alltså i detta stycke i Sverige stod helt självständig gent emot Luthers musikaliska anvisningar i Deutsche Messe av 1526. Den ovan omnämnda handskriften från Lunds U. B. från tiden efter 1535 upptar noter till prefation och instiftelseord med text i full överensstämmelse med 1535 års upplaga av mässan. Här följes nu den gamla prefationstonen, medan Luther hade anvisat en bearbetning av V:te psalmtönen. Under den följande utvecklingen i vårt land har den gamla prefationstonen i mer eller mindre bearbetat skick varit den enda brukade musiken. Först i 1897 års Musik till Svenska mässan beaktas Luthers anvisningar. I nu gällande Missale förekommer den gamla svenska traditionen representerad i hårt bearbetat skick blott av passionstidens serie. Alla övriga kyrkoårstider äro vi anvisade att sjunga den tyska tonen.

Vår undersökning har givit vid handen att den evangeliska mässan på svenska har sjungits i Stockholm redan innan den trycktes år 1531. Man har tidigare velat göra gällande¹ att denna »Then Swenska Messan epter som hon nw holles j Stocholm» varit en läst mäsä, icke sjungen. Att den faktiskt redan förut har sjungits, måste ju betyda, att den även som tryckt avsetts för sång, vilket ju också de redan anförda citaten ur företalet visa. Därav får emellertid icke dragas den slutsatsen att den icke skulle ha lästs i Stockholm. Här är icke fråga om ett antingen-eller utan om ett både-ock. Läst mäsä och sjungen ha förekommit parallellt, praktiskt taget från mässans tillblivelse. Den lästa mässan fortlevde vid sidan om den sjungna.

En detaljgranskning av själva mässordningen från 1531 visar nu ock att de anvisningar som givas angående mässans utförande, på varje punkt bestyrka påståendet att *mässan varit avsedd att brukas både som sjungen och som läst.* (Kanske bör det påpekas att här menas att mässan antingen helt sjöngs eller helt lästes och sålunda icke att man i samma mäsä bitvis sjöng, bitvis läste.) En sådan granskning visar samtidigt att den sjöngs i samma utsträckning som den gamla latinska högmässan.

¹ Jfr Rodhe: Svenskt gudstjänstliv s. 36: »1531 års mäsä var en av prästen läst mäsä». Y. Brilioth: Nattvarden s. 403: »Kvar står i varje fall, att Olaus Petri tänkt sig, att hans mäsä i huvudsak skulle läsas, men att detta ingalunda för honom, som t. ex. för Zwingli, varit en principalsak».

Den inledande syndabekännelsen med avlösning, som ställes före den egentliga mässan, liksom ock den före kommunionen insatta nattvardsförmaningen ha givetvis båda varit avsedda att läsas.

Efter avlösningen begynner själva mässordningen sålunda (O. a. a. II s. 414.): »Fölier nw ingongen j messone.

Jngongen må vara noghon psalm eller annan loffsong aff scriftenne vthtagghen, Sedhan for Kerie-eleyson tree reesor,

Herre forbarma tich, . . .

Sedhan for gloria in exelcis.

Äära wari gudh . . .»

Själva sättet att formulera rubrikerna är värt att observeras. Det ger ju, utan många ord, utrymme för olika tolkningar och tillåter uppenbarligen olika slag av utförande. Intet finnes i dem, som motsäger påståendet att dessa delar av mässan lästs eller sjungits.

Bönerna, som i den sjungna latinska mässan utförts recitativiskt, kunna här sammanföras i en grupp.

Kollektbönen införes på följande sätt i mässordningen:

»Presten wender sich til folket och segher.

Herren wari medh idher, Så och medh thinom anda.

Collecta then här epterfölier eller noghon annor epter tijdhen.»

På enahanda sätt införes prefationen:

»Sedhan begynnar presten Prefationem så seyandes».

Före Fader vår står:

»Sedhan segher presten.»

Likaledes vid tacksägelsekollekt efter kommunionen:

»Sedhan wender han sich åter til folket och segher.»

Samt slutligen vid Välsignelsen:

»Nw segher han.»

Vid samtliga dessa moment brukar mässan alltså ordet »segher». Man skulle nu möjligen kunna förmoda att detta »segher» och »så seyandes» skulle innebära att prästen i den eljest sjungna mässan läste bönerna och icke reciterade dem såsom i den latinska. Vid den inledande lästa syndabekännelsen förekommer nämligen detta »segher». Å andra sidan är det värt att uppmärksamma att det brukas även i rubriken före Benedicamus, och sålunda kan förväntas betyda även sång. Som Olaus Petri också redan i företalet till mässan klart sagt ifrån att prefationen sjunges eller läses, så måste ju också samma innebörd kunna givas åt ordet »seggha» — den svenska motsvarigheten till latinets dicere, som likaledes betyder både läsa och recitera. Ännu ett stöd för riktigheten av denna tolkning av ordet »seggha» föreligger däri, att de i mässan meddelade bönerna, liksom ock prefationen äro avdelade genom virga i för recitationen lämpliga perioder. I vilken grad de till mässan fogade kollektbönerna härvid följer kollektbönernas indelning, enligt Uppsala-Missalet av 1513, hoppas jag kunna bli i tillfälle att visa i en följande undersökning.

Vi gå till epistlar och evangelier, vilka likaledes reciterades i den sjungna latinska mässan. Deras rubriker ha i 1531 års mäsas följande lydelse:

»Epter Collecten læses itt capitel eller halfft aff S. Pauli eller noghro annar apostles Epistel . . .» och

»Sedhan læses Euangelium itt capitel eller halfft vthaff noghon Euangeliste.»

Medger nu även ordet »låses» den tolkningen att epistel och euangelium i den sjungna mässan reciterats? Svaret på frågan ges i skriften om varför mässan bör vara på svenska. (O. a. a. II s. 396.) Olaus Petri genomgår där mässans olika delar och visar huru de alla måste vara på begripeligt tungomål. Detta gäller bönerna, eljest kunna icke de, som stå omkring och höra på, samtycka och säga därtill Amen. »Ther fore moste nw sådana böner skee på forstondeligt mål. Så warda och *Episteler och Euangelier læsen eller siungen j Messone*, (kursiverat av A. A.), j huilka Episteler och Euangelier warder them som påhöra jw noghen merkeligh lärdom forehallen. — Therefore moste och thet wara forstondeligt.» Det är ju uppenbart att Olaus Petri här räknar med att epistlar och euangelier skola utföras som tillförene, reciterade i sjungen mässa, eljest lästa.

Det bör här observeras att Olaus Petri sålunda beträffande böner och textläsningar yttrar sig kategoriskt: »*moste* wara forstondeligt.» I nästa mening kommer han till »psalmer och andre loffsonger i Messone». Till psalmerna kunna vi hänföra ur proprium de tempore: introitus, gradual, offertorium och communio. Till lovsångerna kan räknas ur propriet sekvenserna samt av ordinariet, främst laudamus, credo nicenum, sanctus och agnus dei. Överflyttandet av dessa sånger till begripligt tungomål var ett vidlyftigt musikaliskt spörsmål, vida vanskligare än bönerns och läsningarnas, eftersom dessa följde enkla och fasta recitativiska formler, som varje mässepräst, skolad i den latinska mässans sång, lätt nog kunde tillämpa på det nya språket. Nu är all anledning att observera att Olaus Petri yttrar sig försiktigare då han för psalmerna och lovsångerna på tal. Han skriver: »Siwngs och Psalmer oc andre loffsonger j Messone, them ther och *bör* wara på itt forstondeligt mål, så att ther kan komma förbättring aff epter S. Pauli lärdom. — Och therefore wil thet fölia her aff at alt thet som j Messone handlas, thet *skal* wara forstondeligt» (kursivering av A. A.). I fråga om psalmer och lovsånger kunde kravet på svenskt mål ej rigoröst uppehållas för så vitt man ej ville låta den gamla kultsången falla. Framtidsperspektivet är dock ofördunklat: allt skall vara på begripeligt tungomål i mässan, men 1531 har man faktiskt måst räkna med bruk av latin i den »svenska» mässan åtminstone i de tempore samt i credo nicenum.

Beträffande mässans egna anvisningar om utförandet av gradual, sanctus, agnus dei och psalmen pro Communione så råder här f. ö. ingen tvekan. I samtliga fall meddelas att de skola läsas eller sjungas (vid psalmen efter kommunionen sjungas eller läsas). En sådan rubrik som »Så læses eller siwnges Agnus dei» blir fullt begriplig och naturlig om man håller i minnet att mässordningen var avsedd både för sjungen och för läst mässa.

Återstår Credo. Dess rubrik lyder:

»Sedhan læses Credo antingen symbolum apostolorum eller Nicenum.»

Som vi ovan sett kan ordet »läsa» beteckna såväl den recitativiska läsningen i högmässan, som den vanliga i talton, som eljest förekom. Frågan om Nicenum även kan ha sjungits på sin gamla melodi får här lämnas öppen.

Det förefinnes alltså i själva mässordningen intet som motsäger påståendet att 1531 års mässa har — med undantag av den inledande akten av syndabekännelse och avlösning samt nattvardsförmaningen — sjungits och reciterats på samma sätt och i samma utsträckning som den gamla latinska mässan, då denna brukades som högmässa.

1531 års svenska mässa har av sin författare varit avsedd att brukas både som läst och som sjungen mässa.

De Lübska kyrkoorglarna under medeltiden och 1500-talet.

Det äldsta kända orgelverket i Mariakyrkan i Lübeck uppfördes 1396—99, och från samma tid härstammar domkyrkans första stora orgel. En bibehållen teckning av prospektet visar den för den gotiska tidsperioden karakteristiska skåpliknande, plana formen. Verkets inre skyddades för damm av två stora flygeldörrar, »Orgelschlege», som öppnades under spelandet. Dessa dörrar voro invändigt prydda med målningar föreställande Johannes Döparen och S:t Nicolaus.

Om ett orgelbygge i Petrikyrkan gives oss, genom »Niederstadtbooken» ur Lübecks arkiv, följande underrättelse: 1463 intygar »Orgelmester» Gord van Nodelen att han emottagit allt vad de honom för orgeln i S:t Petri »vorscreven gelovet hebben», och därtill 80 lübska gulden, vilka de skänkt honom »dorch frundschoop willen». Vi kunna med hänsyn till denna ansenliga gratifikation sluta oss till att det rört sig om ett större orgelverk. Nästan samtidigt, 1466, blev, enligt inskriptionen på grundmuren, den stora Jacobiorgeln fullbordad. Om ett senare, 1504 i denna kyrka verkställt orgelbygge förtäljer en på undre delens baksida anbragt inskrift.

I klosterkyrkorna placerades huvudorglarna ej i byggnadernas västliga delar, emedan dessa icke avslutades medelst tornbyggnader, utan öppnade sig i breda höga fönster.

I S:t Katharina kyrka omnämnes en orgel redan 1384, vilken lär ha varit uppförd på södra sidan.

Den år 1473 nybyggda orgeln på Heiligen Geists vårdanstalts läktare har, enligt en gammal räkenskapsbok, kostat 94 gulden 12 thaler. Därav erhöll »Orgelmaker» Meister Johann 41 gulden, målaren 24 gulden; för läder till bälgar beräknades 10 gulden 4 thaler, och för metallvaror 4 gulden 4 thaler.

Mariantidenkapellet i Mariakyrkan tilldelade 1488 boktryckare Bartolomäus Gothan sitt gamla orgelverk. I stället för detta lilla positiv

uppfördes 1492, på Hinrich Castorps föranstaltande, en ny orgel. Då det emellertid ej fanns tillräckligt utrymme i kapellet, beslöts att placera verket i norra sidoskeppet över det nuvarande s. k. Overbeckkapellet. Orgeln, av vilken vi ännu i dag ha kvar den vackra gotiska, i sidoskeppet framskjutande läktaren, användes ej enbart för gudstjänster i Marientidenkapellet, utan även för sådana förrättade från högaltaret. Den på kyrkans västliga del befintliga stora huvudorgeln var till följd av sitt ansenliga avstånd från sångarna, vilka hade sin plats nära altaret, föga lämpad för liturgisk beledsagning. Därför hade också de övriga kyrkorna ett andra, mindre orgelverk som var anbragt närmare altaret.

Jacobikyrkans lilla orgel finns ännu kvar på sin ursprungliga plats i mitten av norra sidoskeppet; i domkyrkan hade den, liksom i Mariakyrkan upphängts i norra korgången.

Petrikyrkans positiv däremot stod på södra sidan nära sakristian på en träläktare till vilken en vindeltrappa från rummet över sakristian ledde.

Förefintligheten av en liten orgel i Burgklosterkyrkan framgår ur omnämmanden i arkiven. Till och med den lilla kyrkan i Heiligen Geists vårdanstalt ägde en andra orgel.

Mariakyrkans stora orgel ombyggdes 1516—18 av Meister Bartold Hering. Den har, enligt krönikeskriveren Reimer Koch, kostat över 7,000 gulden. Dess mäktiga, gotiska plant hållna fasad är ännu i behåll. Bartold Hering, en mångsidigt begåvad man, förvaltade själv sitt verk som organist. 1536—39 byggde han en ny orgel i Petrikyrkan. 1540 företog Meister Bartold ombyggnad av tremulanten. (>dat bewende Sternwerk.) Påföljande år beviljades honom av S:t Petri församling en årlig ersättning på 5 gulden. För dessa skulle han vårda den nya orgeln och avhjälpa alla uppstående fel.

Den 1492 i Mariakyrkans norra sidoskepp uppställda, för gudstjänster i Marientidenkapellet avsedda, orgeln, kunde efter reformationen ej längre tjäna sitt ursprungliga ändamål och flyttades därför till Totentanzkapellet. (1547—48.) De härmed sysselsatta erhöilo allt som allt 433 gulden 12 thaler. Året därpå (1549) kommo orgelbyggaren Jacob Scherer och två gesäller från Hamburg för att dels förbättra väderlådorna och bälgarna, dels förändra en stämma och insätta en ny i denna orgel. Här för erhöilo de 36 gulden 12 thaler. 1557—58 arbetade Meister Scherer åter i Mariakyrkan. Han förändrade och förbättrade några stämmor i den lilla orgeln och insatte även nya. Enligt senaste rön anlades då, och ej 1547, ryggpositivet, vars yngre data tydligt framgår genom dess typiska renaissancestil — huvudfasaden är sengotisk. Åt samme mästare överläts 1560—61 reparationen och ombyggnaden av den stora Mariaorgeln. Härvid tillbyggdes en tredje manual, ryggpositivet. Den av Gert Bulle förfärdigade renaissancefasaden har vid ombyggnaden 1851 åter borttagits och använts för den minsta orgeln. (Se Tidskr. f. kyrkomusik årg. 1931 n:r 3, »De tre orgelverken i S:t Marienkirche i Lübeck.) Hela stora orgelns fasad erhöil 1560—61, som skydd mot damm, sex överklädda träarmar, vilka kunde öppnas och slutas. För uppehälle, kost, material m. m. erhöilo orgelbyggaren och hans 5—8 medhjälpare 555 gul-

den. Orgelbyggaren erhöll för sitt eget arbete 1,000 gulden. (Disposition efter Michael Praetorius' »Syntagma musicum» återfinnes i årg. 1931 n:r 3).

Den stora Jacobiorgeln, som i sin ursprungliga anläggning endast bestod av en manual — senare betecknad som huvudmanual — och en svag bihangspedal, blev 1572—73 renoverad och försedd med ryggpositiv av lübeckaren Hans Köster. Kostnaderna härför belöpte sig till 1,500 gulden.

Organisten i Mariakyrkan, Hinrich Rölcke, var liksom sin företrädare Bartold Hering, också en kunnig orgelbyggare. Han utförde 1573 och 1578 arbeten på båda orglarna i Mariakyrkan, anlade en tremulant och byggde en »Synckstimme» (Vox humana?) i den lilla orgeln.

1579 tillkallades Orgelmacher Julius Antonius från Hamburg för att renovera den lilla orgeln i Petrikyrkan. Ur de därvid omtalade stämmorna (Gedakt i öververket, Superoktava, Unterbass, Trompetenbass) kan man sluta sig till, att den lilla orgeln haft två manualer och pedal. Av speciellt intresse är vidare, att de tre principalstämmorna av trä ersattes med blypipor. Vanligen hade de äldre orgelverken *inga* träpipor. I omedelbar anslutning till den lilla orgelns iståndsättande fick Meister Antonius i uppdrag att även restaurera den stora Petriorgeln. Här blevo åtta stämmor förnyade eller förbättrade nämligen: Posaunenbass, Scharff, Mixtur, Trumpet i ryggpositivet, Gedakt och Sifflöte i öververket, Regal och Zimbel.

Mariakyrkan anlätade den store Hamburgmästaren 1579—80 för att förnya lilla orgelns tolv bälgar. Av samme mästare erhöll kyrkan i Travemünde 1586 en orgel, som kostade 227 gulden 13 thaler.

Petrikyrkans stora orgel blev 1587—91 fullständigt ombyggd av orgelbyggarna Johannes Gottschalk och hans son, Gottschalk Johannsen kallad Burchard (Borchert) från Husum. Den yngre av dessa anses vara den egentlige byggaren av orgeln, den äldre förde blott de inledande skriftliga och muntliga förhandlingarna. Den sistnämnde dog 1588 i Lübeck och begrovs i Petrikyrkan. Dispositionen till denna orgel uppställdes av Mariakyrkans organist, Hinrich Marcus. Denne säger om Burchard från Husum: »Er baute Stimmen, die in diesem Lande noch nicht allgemein seien, wie rechte natürliche Dwerpipen, Spilpipen, Barfloyten, Tusan, eine Stimme, deren Lieblichkeit nur mit der Menschenstimme vergleichen werden könne, eine natürliche, von dem rechten Saitenspiel nicht zu unterscheidende Harfe.» Den nya orgeln erhöll samma storlek som den i S:t Mariakyrkan. Dess 45 stämmor voro fördelade på tre manualer och pedal: I öververket 13 stämmor: Bordun 24' från F, Prinzipal 16', Gedakt 8', Grossoktav 8', Klein oktav 4', Superoktav 4', Superoktav 4' (2'?), Spillpipe 4' (8'?), Klein-Spillpipe 4', Rauschquinte, Scharff Zimbel, Mixtur, Dulcian 16', Feldtrompeten 16'. Bröstverket hade 8 stämmor: Gedakt 8', Offenflöte 4', Klein-Quintadehna, Sifflöte (1'?), Sedecima (1'?), Geigenregal, Scharff-Regal, Harfenregal. I ryggpositivet funnos 14 stämmor: Prinzipal 8', Gemshorn (8'?), Quintadehna (8'?), Gedakt 8', Querpiped, Oktav 4', Blockflöte 4', Feldpipe, Superoktav (2'?), Zimbel, Mixtur, Trompete 8', Krummhorn, Bärpipe. Pedalen innehöll 10 stämmor:

Prinzpal 32', Blockflöte 16', Gedakt 16', Decembass, Superoktav 8', Mixturbass, Dusanbass 16', Posaune 16', Kornett 8', Schalmel (4'). Koppel: ryggpositiv till öververk, ryggpositiv till pedal. För prospektpiporna användes tenn. Den med vackra sniderier smyckade renaissancefasaden var utförd av en framstående konstnär, »Sniddeker» Tönnes Evers. För dessa sniderier och intarsier och den för detta ändamål förbrukade materielen erhöill han 1,068 gulden 5 thaler och 4 penni. Fasaden var här liksom i Mariakyrkan försedd med stora träramar som skydd mot damm. Dessa voro smyckade med bilder av de fyra evangelisterna.

Burchard från Husums arbete med den nya Petriorgeln hade tydligen fortskridit till belåtenhet, ty 1596 blev han kallad till Mariakyrkan för att utföra en omfattningsrik reparation på stora orgeln. Denna avslutades först 1598. »Meister Burchard» dog, innan arbetet hunnit avslutas, av pest 1597.

De under 1500-talet byggda orgelverken omfattade i manualen tonerna C—a₂; pedalens omfång var C—d¹. För att spara på material inrättade man den s. k. kortoktaven: i pedalen utelämnades Ciss och Diss, i manualen dessutom Fiss och Giss.

Gunhild Schedin.

Kyrklig konst.

Översikt av litteraturen under 1933.

Med några få undantag är den kyrkliga konstillitteraturen under året inskränkt till uppsatser och artiklar i fackorgan och hembygdstidskrifter. Här nedan medtagits även sådana, med undantag för dem, som publicerats i stiftets julböcker.

Ett problem i den äldre medeltidens kyrkokonst behandlas av *Evert Wrangel* i uppsatsen »Sverige och Polen, en förberedande undersökning om en ny linje i den äldre medeltidens konsthistoria I» (i *Tidskrift för konstvetenskap*). Frågorna kring Kamminskrinet behandlas av Haakon Shtelig i uppsatsen »Helgenskrinet fra Kongehäll» (i *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1932—33*). I Fornvännen granskar *Sten Anjou* planen av Sverkersgårdens kapell (»Sverkersgården i Alvastra — en kryptkyrka») och uppställer vissa teorier, som fått till genmäle en artikel av antikvarien *Otto Frödin*: »Den äldsta klosterkyrkan i Alvastra» (Fornvännen). *Rune Norberg* publicerar ett bidrag till vår kunskap om stavkyrkorna i uppsatsen »En dalsländsk stavkyrkoplanka» (Värvik) i *Hembygden*, utgiven av Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund. Om Ljungby kyrka och prästgård skriver *Per Andersson* i Skånes hembygdsförbunds årsbok. Vidare behandlas Kropps kyrka i en skrift av *Kaleb Andersson* (Hälsingborg 1933) och Knäreds gamla kyrka av *H. Nilsson* i *Sydhalländsk bygd* (1932). Slutligen diskuterar *Erik Lundberg* i »Studier i folkungatidens kyrkliga byggnadskonst i Närke» (i *Meddelan-*

den från Örebro läns Fornminnesförening) några problem rörande Nikolaikyrkan i Örebro samt S. Olofskyrkan i Kil.

Den yngre medeltidens kyrkoarkitektur behandlas i uppsatser av *Erik Lundberg* (kritik av A. Romdahls dateringar av Lnköpings domkyrka i Fornvännen och Ord och bild) och *B. Berhelsson* (»Ur tre nyrestaurerade västmanländska kyrkors historia» — Tortuna, Säby och Möklinta — i Västmanlands fornminnesförenings tidskrift XXI). Pastor *Edward Ortved* har i andra delen av sin bok, »Cistercienserorden og dens Kloster i Norden» (Kjövenhavn 1933), upptagit de svenska klostren till behandling. Om Gert-ruds kyrka i Västervik återfinnas vissa data i den av *Lindberg* och *Dahlgren* författade Västerviks stads historia samt i en mindre handledning för besökare. För bildkonsten under samma tid är huvudverket *H. Cornell* och *S. Wallin*, Uppländska målarskolor under 1400-talet, som anmäls i denna tidskrift. Smärre bidrag äro författade av *H. Cornell* (»Antikrists mirakler i Sala» i Rig). *Carl R. af Ugglas* (»Guldsmed och modellör» i Fornvännen, behandlande ett spänne, som tjänstgjort som relikvarium, vilket härsammar från Skillinge kyrka i Blekinge och nu finnes i Statens hist. mus.), *Bengt Söderberg* (»Två gottländska målarskolor på 1400-talet» i Gottlandica, festskrift till Nils Lithberg), *Rune Norberg* (»Det medeltida madonnaskåpet från Fröskogs kyrka» i Hembygden utg. av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund). Gravminnesmärken ha publicerats av *J. Hammar*, behandlande Visby domkyrkas gravstenar (Wahlström & Widstrand), som anmäls i denna tidskrift, *Assar Blomberg* (»Medeltida gravstenar i Falköpingstrakten» i Falbygden II), *Erik Floderus* (»Några gravstenfynd i S. Per i Visby» i nyssnämnda festskrift Gotlandica) samt *Sölve Gardell* (»Sepulkralminnen från medeltiden i Bohuslän» i Bohusländska studier tillägnade landshövding Oscar von Sydow av Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförening). Ett intressant bidrag är *B. Waldéns* uppsats »Den helige sankt Engelbrekts grav» (i Meddelanden från Örebro läns museum XI). Medeltida textilier ha undersökts av *Marita Lindgren* (»Strängnäs domkyrkas medeltida textilier» i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, XXVI) samt *Axel L. Romdahl* (»En brudpall från Ytterby», i Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings tidskrift 1932—33). Några ikonografiska bidrag äro också att anteckna såsom om S:t Ilian (»Kring en S:t Iliansbild» av *Sven Drakenberg* i Västmanlands fornminnesförenings tidskrift XXI) och S:t Kristoffer (av *Manne Hofrén* i S:te Christoffers Gilles Chronica VI—VII 1933). Ett par finska bidrag till S:t Henriks ikonografi böra antecknas, nämligen av *Tancred Borenius* (»S:t Henry of Finland, an Anglo-Scandinavian saint», i Archaeological Journal n:r 87 1931) samt *Junani Rinne* (»Pyhä Henrik», på finska, i Finska kyrkohist. samfundets handl. XXXIII, 1932). — Slutligen må nämnas ett par bidrag till de gottländska kyrkornas datering: *Johnny Roosvals* »Ärtalen i Bilefeldts taxuslista och hos Strelow» (i ovan-nämnda festskrift till Lithberg) samt *G. Steffens* »Den gottländska taxu-listan» (i Gottländskt arkiv V).

Bidrag till den nyare tidens kyrkliga byggnadskonst äro Mariestads kyrka (i festskrift med anledning av 350-årsjubileet), vidare av *H. Alm*, »Strängnäs domkyrkas tornkrön, ett verk av Carl Härleman» (i Forn-

vänner), *Hugo Lindgren*, Gustafs kyrka i Luleå (i Norrbotten 1932—33, Norrbottens läns hembygdsförbunds årsbok), *Oscar Ericsson*, Fredrika kyrka (i Västerbottens läns hembygdsförbunds årsbok 1932), *H. Möllman-Palmgren* och *V. Näslund*, Sävar, Dorotea och Bjursholm (»Tempel, som brunnit» i samma årsbok), *R. Forslund*, Burträsk kyrka och socken (i samma årsbok 1933), *Gustaf Rydstedt*, Häggenäs (i »Häggenäs hembygdsbok», Östersund).

Bildkonsten och inventarier under samma tid behandlas i uppsatser av *Rune Norberg* (»Valvmålningarna i Stora Skedvi kyrka», i Dalarnas hembygdsbok), *Axel L. Romdahl* (»Marten Hoemskercks Linköpingsaltare» i Ord och bild), *B. Waldén* (»Tre polska mässshakar i Örebro läns museum», nämligen från Alby, Kräcklinge och Lännäs, i Meddelanden från Örebro läns museum), *Karl K:son Leijonhufvud* (»Strängnäs domkyrkas predikstol genom tiderna» i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XXVI), *H. Möllman-Palmgren* (»En brunnen altartavla och dess upphovsman» — om Plagemans Nattvarden i Sävars kyrka — i Västerbottens läns hembygdsförbunds årsbok 1932), *Anna Lindgren* (Albert Blombergsson, i Gammal Hälsingekultur), *Fil. Humbla* (Kilian Zoll, akad. avh. Göteborg 1933, om bl. a. Z:s altartavlor i Linderås, Hyllie, Fossie) och *G. Indebetou* (om bl. a. Engmans altartavla i Flisby, i Rig). Smärre bidrag äro *Sven Rosmans* »Mester Willem Skinnares Rekenskap för Calmar Stadz Kyrkio» (i S. Christophers Gilles Chronica VI—VII) och *H. Sjöberg*, »Hur det ringes av ålder i Boda kyrka» (i Dalarnas hembygdsbok).

Modern kyrkokonst är behandlad av *Märta Lindqvist*, Ansgarskapellet på Björkö (Stockholm 1933), *Agnes Geijer*, »Två märkliga tennbroderier» (i Norrbottens läns hembygdsförbunds årsbok 1932—33), *V. Brückner*, Libraria (i Form 1933 h. 6), *Gerda Boethius* Ett antependium i Viksta kyrka (i samma tidskrift) om ett textilarbete av Robert och Barbro Lundberg, *Hilding Linnqvist*, Konst och kyrklig konst (i Konstrevy 1933 h. 2).. Smärre uppgifter bl. a. om Vigeland och Sörensen återfinnes i Kunst og kultur 1933 h. 4 (uppsatser av *H. Rösoch* och *Harry Fett*) samt om Skovgaard's mosaiker i Lund i Nordens årsbok 1933 (av *Carl V. Petersen*).

I detta sammanhang kan anföras *Georg Paulis* »Kort framställning av monumentalmåleriets utveckling i Sverige från 1800-talets senare del», som tidigare anmälts i denna tidskrift.

Översikter och bildhäften äro den tidigare anmälda *John Jacobssons* Göteborgs och Bohusläns kyrkor i ord och bild (Skara 1933), *Konst-historiska besök* i svenska bygder (Svenska Turistföreningen) utgiven som vägledning för besökande vid konsthistoriska kongressen, *Johnny Roosval's* Swedish art (Princeton Monographs in Art and Archeology XVIII, Princeton 1932) utgörande hans föreläsningar vid Princetons universitet 1932 samt slutligen den tidigare anmälda Kyrkligt guld och silver av *C. R. af Ugglas*.

Av serieverket *Sveriges kyrkor* har endast utkommit band 38 om Kävlinge kyrkor i Harjägers härad i Skåne av *Monika Rydbeck*, samt band 39 om Gävle stads kyrkor av *Eva Andrén*, *B. Hellner* och *Percy Elfstrand*.

Bengt Cnattingius.

Recensioner.

Varia.

Olof Kolmodin: Morgonvisor och aftonpsalmer samt andra sånger för enskild andakt ur Andelig Dufvoröst. I bearbetning utgivna av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Stockholm, Diakonistyrelsens bokförlag 1933. 175 sidor. Pris häftad kr. 2:—, bunden kr. 3:—.

»När träden ofta skakas, falla från dem också omogna frukter». Dessa ord, som Benjamin Schmolck skall hava fällt med tanke på sin egen poetiska produktion — han har författat omkring 1,200 psalmer — passa förträffligt in också på hans lärjunge Olof Kolmodin, även om lärjungens diktarflikt icke kan jämföras med lärarens. Schmolcks stil är anspråkslös, otroligt ordrik, sentimental, pietistiskt färgad. Stundom når han väl upp till verkligt gripande tonfall, men i allmänhet kan man väl utan att göra honom orätt karakterisera hans religiösa diktning, när den är som bäst, såsom god vardagsvara. Hans bildspråk är rikt men sällan genomfört eller utmejslat. Den ena bilden radas fastmera bredvid den andra, varigenom hans psalmer få något brokigt, oroligt över sig. Den utomordentligt stora popularitet han åtnjuter i de tyska psalmböckerna synes endast delvis vara förtjänt. Han är dock faktiskt en av de där oftast förekommande författarna.

Detta sista kan icke sägas om hans svenska lärjunge och översättare i förhållande till den svenska psalmboken, även om allt annat som sagts här ovan om Schmolck torde kunna tillämpas också på Kolmodin. I den Wallinska psalmboken är Kolmodin företrädd med blott tre nummer (därav två original), samtliga i stark förkortning och bearbetning. I Nya psalmer äro ytterligare två nummer intagna. Under det senaste halvseklets psalmboksarbete hava dock icke försök saknats att giva hans produktion ökat utrymme. Sam-

manlagt uppträda i de olika psalmboks-förslagen icke mindre än ett tiotal Kolmodinska psalmer som icke återfinnas i Wallin. Blott tvenne hava emellertid, såsom nyss påpekades, blivit upptagna i Nya psalmer och dessa båda höra knappast till de starkaste bidragen i denna samling.

Det kan under sådana förhållanden synas vara ett skäligen överflödigt arbete att utgiva en samling Kolmodinska sånger. Vore samlingen utgiven för att erbjuda material för en blivande ny psalmbok vore också förvisso företaget tämligen hopplöst. Annorlunda ställer sig saken om man låter de Kolmodinska sångerna vara vad författaren själv ursprungligen ämnat dem till: sånger för den enskilda andakten. Då hava dessa enkla och trohjärtade, fast litet pratsamma dikter mycket att bjuda — alldeles som Hillers. Och man måste giva bearbetaren — pastor Oscar Mannström — det varmaste erkännande för det fina och pietetsfulla sätt på vilket han verkställt den nödvändiga moderniseringen. Samlingen innehåller ett femtiotal av de till c:a 130 uppgående sångerna i Dufvorösten. Av dessa c:a 50 äro ungefär 30 bearbetningar och översättningar från Schmolck. Det lilla synnerligen prydliga häftet avslutas med en välgjord levnadsteckning över Dufvoröstens författare, där ock synnerligen talande bevis anföras för den stora popularitet som Dufvorösten länge och välförtjänt åtnjöt.

Knut Peters.

Hans Preuss: Martin Luther, Der Prophet. Gütersloh, Bertelsmann 1933. 268 sidor. Pris häftad RM. 8:—, bunden RM. 10:—.

Inom den senmedeltida apokalyptiken i Tyskland rörde sig åtskilliga underliga förväntningar och förhoppningar. Så hade t. ex. den gamla föreställningen om *Nero redivivus* förnygrats och skapat tanken på en Messias-kejsare. Även förväntade man

en idealpåve, en *papa pastor angelicus*, som skulle bringa förnyelse inom det kyrkliga området. Men först och sist väntade man en profet, en gudsman, som skulle rädda kristenheten ur det kyrkliga förfallet.

Profetian om Messias-kejsaren fick förväntas bida sin uppfyllelse, förhoppningen om idealpåven likaså. Förutsägelseerna om profeten däremot vunno sin fullbordning i profeten Luther.

Profetnamnet var den högsta äretitel samtiden hade att ge Luther. Gavs honom denna titel i fåvitsko av en av Luthers väldiga gestalt bländad hop? Nej, den titeln har han fått behålla än i dag. Och skall man överhuvud kunna förstå Luther, måste man se honom som profeten. Detta är Preuss' tes i föreliggande bok.¹ Och förf. utvecklar sin tes med samma lärdom och skicklighet som han ådagalade, när det gällde att skildra Luthers konstnärnatur.

Kanske är det dock för en utlänning svårare att följa författaren i denna del än i den föregående. Ty utan tvivel är Luther vad författaren själv säger: framför allt den *tyske* profeten. Man torde behöva vara född tysk lutheran för att kunna bli en tvättäkta Lutherdyrkare. Utlänningen ser icke blott hans storhet utan också hans begränsning. Båda delarna synas mig på ett synnerligen signifikativt sätt uttryckta i några ord som Preuss ur bordssamtalen citerar såsom den i Schmalkalden dödssjuka Luthers testamente till de sina: »Hoc unum me mortuo servate: Odium in pontificem Romanum» (s. 172). Hans storhet ligger i att han lyckades vad ingen annan förut förmått: att trots det system som kan betecknas med orden *pontifex romanus* åstadkomma en nödvän-

dig kyrkans reformation. Hans begränsning ligger i att han på grund av sitt *fanatiska odium in pontificem romanum* vid sin reformation gick så våldsamt tillväga att han icke reformerade kristenheten utan klöv den.

En egendomlighet må slutligen antecknas. Enligt första delen skulle bokens tredje och avslutande del behandla Luther als Christenmensch. Enligt sista sidan i denna andra del skall den tredje delen (i stället?) behandla Luther *den tyske*. Det är svårt att icke sätta ändringen i programmet i samband med det senaste årets händelser i Tyskland. Detta är knappast det enda i boken varav det vill synas att författaren håller på att frigöra sig från de sunda principer för Lutherforskningen som han med sådan styrka och skicklighet påyrkat i första delen av sitt arbete.

Knut Peters.

Solosång.

Daniel Olsson: Påskhymn. 1: 80. A.-B.

Nordiska Musikförlaget, Stockholm.

Lavendel. 1: 80. A.-B. Nordiska Musikförlaget, Stockholm.

Bered din själ. 1: —. Elkan o. Schildknecht, Emil Carelius, Stockholm.

Bön i striden. 1: —. Dagens Bokförlag, Stockholm.

Jag ser Guds spår. 1: —. Dagens Bokförlag, Stockholm.

Solosången till ackompanjemang anses inte höra hemma vid gudstjänsterna i kyrkan, framför allt inte i högmässan. Orsakerna äro många: historisk motivering för dess förekomst vid dessa tillfällen saknas, det som sjunges och den som sjunger kan ofta bli föremål för större intresse och uppmärksamhet än det som besjunges, repertoaren har såväl kvalitativt som kvantitativt varit sådan att dess utnyttjande omöjliggjorts.

På senare tid har visserligen en förbättring inträtt med avseende på repertoaren. Gamla goda sånger, ex. av Johann Helmich Roman, ha letats fram och nyut-

¹ Vid sidan av Luther profeten står Luther konstnären. Preuss har tidigare ägnat en ingående behandling åt denna sida i Luthers väsen i boken »Luther, Der Künstler», anmäld i denna tidskrift år 1932, s. 113 ff.

givits, och nya värdefulla kompositioner ha tillkommit. Detta till trots, måste vi dock hålla fast vid, att solosången, vid högmässan i synnerhet, är en nödfallsutväg, som endast tillgripes när körsång av någon anledning icke kan åstadkommas. *Solosången får under inga omständigheter »gå i vägen» för körsången i kyrkan.*

Vid gudstjänster av mindre rituell beskaffenhet, vid kyrkliga fester, församlingsaftnar o. dyl. må solosång gärna förekomma. Men även härvidlag är en religiöst och musikaliskt värdefull repertoar nödvändig.

Ett rikt tillskott till denna repertoar utgöra de ovan uppräknade fem sångerna av Daniel Olson. Genast från början må sägas ifrån, att kompositören i det stora hela lyckats giva texterna en alldeles förträfflig, ja, i vissa fall rent av genialisk musikalisk utformning. Daniel Olson har en ganska säker »stilkänsla, och det är mera sällan som hans intuition därvidlag sviker honom. Han kan vidare konsten, att med små men verkningsfulla medel åstadkomma den stämning han avser.

Påskhymn, texten Sv. ps. 103: v. 1 och 2, är hålLEN i ett allvarligt, måhända något för tungt maestoso. Sången är tacksamt skriven, i Dess-dur, barytonisternas tonart par preference, och får mot slutet en verkningsfull stegring i ett mäktigt allargando. *Lavendel*, till text av Gunnar Hede, är en verklig pärla. De tre verserna om Lavendeln, kyrkblomstret framför andra vid konfirmation, bröllop och jordafärd, ha fått en genialisk förtoning. Ackompanjemånet imiterar klockklang, över vilken sångstämman lätt svävar, på ett lyckligt sätt framhävande diktens naturliga deklamation, om man undantager punkteringen i samtliga verser av ordet »lavendel», vilken borde ha undvikits. Verserna ha fått olika tonarter, vilka genom sin egenartade stämning samt frånvaron av sammanbin-

dande modulationer verkningsfullt kontrastera mot varandra. *Lavendel* är en av de bästa sånger som utkommit på bra länge.

Väl formad är också *Bered din själ*, till Nathan Söderbloms text »Se, kärlet brast och oljan är utgjuten». En vacker och djuptänkt adagiosats i e-moll som inledning, åtföljd av ett frikostigt, översvallande och melodiskt andante i C-dur till orden »Låt kärlet brista, låt dess nardus strömma», samt till slut en stegring till ett ljusnande E-dur, i allt en fullödlig förtoning av den sköna och djupa texten. Man efterlyser ju större omväxling av repertoaren vid jordfästningar. Olsons-Söderbloms *Bered din själ* är alldeles särskilt lämplig vid dessa tillfällen.

På Dagens Bokförlag har Daniel Olson utgivit tonsättningar till Emil Liedgrens text »Låt mig bli en pil i din båge», kallad *Bön i striden*, samt ett par verser av den underbara Wallinpsalmen Sv. ps. 481, »*Jag ser Guds spår*». Dessa båda sånger äro något ojämnare. Bäst är den förra med dess ståtliga marsch-maestoso med stegringar av stor verkan. Kompositionen skulle dock ha vunnit på ett mindre »versradmässigt» men mera naturligt sammanhängande frasering. Den andra sången, sv. ps. 481: v. 2 och 3, är kanske minst lyckad. Första versen utgöres av ett fragmentariskt hållet recitativ, väl deklamerat, men med onödig upprepning mot slutet; andra versen är ett melodiskt arioso med ett ljust spelande, flytande och välklingande ackompanjemang. Men såväl denna sats, som det föregående recitativet drages ned något av ett par alldagliga och intetsägande sekvensbildningar. S. S.

Preludiesamling. På Diakonistrelsens förlag har utkommit en samling KoralförspeL, 38 st., av Daniel Olson och A. G. Joelsson. Pris kr. 2:75.

Kyrkosångens Vänners årsredogörelse.

Centralkommitténs verksamhet.

Centralkommittén avhöll sitt ordinarie årsammansträde den 8 januari.

Ur protokollet meddelas:

Som adjungerade ledamöter invaldes domkyrkoorganisten H. Weman och fil. lic. B. Wester.

Beslöts en hänvändelse till Kungl. skolöverstyrelsen i anledning av på sina håll förekommande vårdslöshet vid folkskolans morgonböner och en liknande hänvändelse till Teolog. fakulteten i Uppsala angående vissa delar av undervisningen i den praktisk-teologiska kursen.

Till Musik. Akademien skulle framföras önskvärdheten av

att största möjliga enhetlighet i överensstämmelse med gällande fordringar vid bedömande av examensprov på olika examensorter vad beträffar lägre organistexamen må få göra sig gällande;

att mera detaljerade föreskrifter angående examensfordringar meddelas;

att benämningen »lägre organistexamen» må ersättas med »organistexamen»;

samt att kravet på kännedom i Svenska kyrkans nuvarande gudstjänstordning i dess helhet måtte tillgodoses genom en kortfattad lärobok i liturgi.

Beslöts en skrivelse till bl. a. rikets biskopar att bringa till erinran vikten av att musiken vid kyrkans gudstjänster och kyrkliga förrättningar må vara av den art, att den icke strider mot kyrkans anda och helgd.

Om det nybildade »Kyrkosångens vänners orgelråd» är redan meddelat i februhäftet av denna tidskrift.

Med anledning av väckt förslag om sammanslagning av Kyrkosångens Vänners och Kyrkosångsförbundet tillsattes en kommitté, med Biskop Aulén som ordf. för att utreda frågan.

Innehållsrika rapporter från de olika sektionerna avlämnades.

Styrelsen omvaldes: Biskop Gustaf Aulén (ordf.), Kyrkoherde F. M. Allard (v. ordf. och kassör), Pastor Gabr. Grefberg (sekr. och bibliotekarie).

Centralkommitténs räkenskaper för år 1933 äro reviderade och upptaga i sammandrag följande poster:

Tablå över K. S. V:s centralkommitténs räkenskaper år 1933:

Behållning från år 1932	kr. 311: 12
Ränta	» 2: 79
Årsavgifter	» 350: —
	Summa kr. 663: 91

Utgifter:

Sekreterarearvode och reseersättningar	kr. 238: 70
Tryckning av förslag till Nya koraler	» 132: —
Övrigt	» 39: 80
Behållning till år 1934	» 253: 41
	Summa kr. 663: 91

Örtomta d. 31 dec. 1933.

F. M. Allard.

Kassaförvaltare.

P. M. till herrar kretsombud, sekr. och kassaförvaltare.

1. Varje stiftskrets fattar vid sin årsammanskomst beslut med anledning av centralkommitténs räkenskaper för år 1933 (se ovanstående sammandrag) och meddelar härom till kyrkoherde F. M. Allard, Ringås, före 1 dec. 1934.

2. Skara stiftskrets utser 2 revisorer och 1 suppleant att granska centralkommitténs räkenskaper för 1934.

3. Protokollsutdrag utvisande kretsarnas beslut angående ärenden från centralkommitténs senaste årsammansträde skola före 1 dec. 1934 tillställas undertecknad.

4. Årsavgifter torde insändas till kyrkoherde F. M. Allard, Ringås, senast 1 dec. 1934.

5. Redogörelse för kretsarnas verksamhet 1934 torde insändas till undertecknad före 15 febr. 1935.

Detta P. M. torde kretsarnas sekreterare och kassörer godhetsfullt lägga på minnet.

Stockholm, Prästgatan 18, den 2/4 1934.

Gabriel Grefberg.

Sekr. i centralkommittén.

Stiftskretsarnas årsredogörelse.

Redogörelse för Kyrkosångens Vänners inom Lunds stift verksamhet under år 1933.

Kretsens arbete under det gångna året har koncentrerats kring den koralvecka,

som anordnades i Båstad under tiden 5—11 sept. Till denna samlades ett 40-tal aktiva deltagare, präster, kantorer och andra intresserade. Avsikten var dels att genom dagliga samövningar närmare införas i korallernas värld, dels att genom daglig andaktsövning stärkas till det inre livets växt. För att vinna detta dubbla syftemål var riklig tid anslagen icke blott till koralsång och tidegårdssång utan även till föredrag och uppbyggelse genom allmän gudstjänst. Varje dag började med matutin och avslöts med completorium, och till varje gudstjänst, särskilt kvällsgudstjänsterna, samlades en stor menighet från samhället. Föredragen rörde sig om centrala religiösa frågor. (Beträffande föredragshållare och ämnen hänvisas till bifogade programblad.)

Koralövningarna leddes av domkyrko-vicepastor A. Adell, Lund. Kursens ledare var prof. A. Nygren, Lund. Vid orgeln tjänstgjorde kantor A. Runbäck, Båstad, som även gav två orgelkonserter.

Arsredogörelse för Skara stifts Kyrkosångens Vänner.

Skara stiftskrets har under år 1933 tillsammans med Organistföreningen anordnat två kyrkosångsdagar, den 17 maj i Hjo, varvid Kyrkoherde Knut Peters höll föredrag om Reformationstidens liturgiska arv, och i Herrljunga den 1 nov., varvid samme föredragshållare talade om Högmässan från musikalisk synpunkt. Vid båda dagarna utförde K. S. V:s kör hymnsång och completorium enl. Evang. Tidegård. — Sånggudstjänster ha hållits i Torbjörntorp, Gökhem, Valstad, Källby, Sunnersberg, Tun, Våring och Åsarp. Följande hymner ha därvid sjungits: Helig, Jesu, Jesu du är min, O huvud blodigt sårat, Jesu nådens källa, Nu tackar Gud allt folk, Pingsthymn, Aftonpsalm, samtliga av Bach; Det är en ros utsprungen av Pretorius, In dulci júbilo, Gläns över sjö och strand och Vi för korset ödmjukt falla av Widéen; Gud har av sin barmhärtighet, av Morén; Vilka äro dessa, av Rheinberger; Stora och underbara, av Josef Eriksson; Herren är kärlek, av Pfannschmidt samt Höga kors ur Vesperale. Vid dessa kyrkosångsstunder ha även hållits predikan och liturgisk sång i allmänhet enl. Evang. Tidegård. — I samband med Kyrkliga mötet i Skara hade K. S. V. en kyrkosångsstund i domkyrkan den 28 juni. — 15 medlemmar av K. S. V. deltog i Kyrkosångsfesten i Uppsala den 20—23 oktober. — Styrelsen har bestått av följande personer: Ordf.

kyrkoh. G. Sandzén, v. ordf. kyrkoh. Sam. Melin, 1:ste sånganförare och sekr. komm. E. H. Cederbom, 2:dre sånganf. och kassör kyrkoh. N. Rosander samt fröken E. Ahnell.

Torbjörntorp d. 6 febr. 1934.

E. H. Cederbom.

Strängnäs Stifts Kyrkosångarförbund. Arsberättelse för 1932 och 1933.

Om styrelsens beslut och åtgöranden. Styrelsen har vid uppvaktning i Strängnäs haft glädjen hälsa den nye stiftschefen, »Kyrkosångens Biskop», doktor G. Aulén, välkommen till stiftet och härvid haft tillfredsställelsen mottaga biskopens välvilliga löfte att såsom Kyrkosångsförbundets ordförande länka dess öden och ävenledes att bereda kyrkosångsarbetet den »plats i solen», det utrymme i stiftsarbetet, som dess höga mål berättigar till. Styrelsen har enligt årsmötesbeslut d. 8 dec. 1932 utsänt cirkulär till samtliga kyrkoråd och körledare inom stiftet angående upptagande i de årliga statförslagen av nödigt anslag till noter m. m. åt befinnliga kyrkokörer. Cirkulär angående årets kollekt har till samtliga pastorsämbeten utsänts. Styrelsen har ingått till K. Maj:t med begäran om kollektträtt för 1934—36. Vidare är att nämna, att utsedda kommitterade prosten Ydström, direktör Norrman och kantor Forsman ytterligare bearbetat förslag till reviderade stadgar och framlagt nytt förslag, enhetligt utom § 5 om styrelsen, där alternativa förslag föreligga.

Om förbundets verksamhet genom sina körer. Då någon årsberättelse för år 1932 ej avgivits, må om detta års arbete först något meddelas. Verksamheten under 1932 var huvudsakligen ägnad åt de enskilda körernas uppgifter samt arbete omkring rikssångarhögtidens i Uppsala 1933 från föregående år redan bekantgjorda program. Av ovannämnda uppgifter inom de enskilda körerna torde böra nämnas passionsverket »Andlig Dialog» av Albert Becker, vilket verk under namn av »Jesus och hans Moder» av förste förbundsdirigenten tillrättalagts för svenskt kyrkosångsbruk. I denna form har verket jämte det inom förbundets körer flitigt utnyttjade passionsverket »Jesu sju ord på korset» glädjande nog under året vunnit en allmän uppmärksamhet. Verket introducerades ock vid den av förbundsdirigenten föregående år ledda dirigentkursen i Katrineholm. Gustaf Adolfs 300-årsminne högtidlighölls av ett fertal körer i större eller mindre

omfattning efter vars och ens resurser. Så framfördes i Olaus Petri, Kloster, Eskilstuna och Torshälla kyrkor Bachs stora reformationskantat »Vår Gud är oss en väldig borg» för soli, kör och orkester. Vid samma tillfälle utfördes ock i Örebro av en representationskör ur K. S. V. under medverkan av Örebro orkesterförening Max Bruchs Gustaf-Adolf för soli, kör och orkester.

1933 års arbete har koncentrerats på uppgiften för Tredje allmänna kyrkosångshögtiden i Uppsala, varvid förbundet separerat skulle medverka med tre latinska hymner av J. Morén och Magnificat av Buxtehude. Som förberedelse härtill har Närkesavdelningen varit samlad till ej mindre än 5 kyrkosångsdagar representerande 10 konserter nämligen i Asker och St. Mellösa d. 25 mars, Hidinge och Kvistbro i maj, Glanshammar och Götlunda d.

11 juni, då förbundets nye ordförande första gången var närvarande vid något förbundets framträdande och blev av Närkesavdelningens ordf., kyrkoadjunkt Håkansson, hälsad välkommen till Närkessångarna, vidare i Kräklinge och Hardemo d. 1 okt., Lerbäck och Kumla d. 15 okt. Utom vid dessa samlingar har Uppsalaprogrammet under året kommit till flitig användning av enskilda församlingkör — framför allt Moréns latinska hymner och Magnificat. Det senare i Närke framfört av Olaus-Petrikören i Örebro samt av kyrkokörerna i Hardemo, Svennevad, Ekeby och Gällerstå, i Sörmland av Klosters, Torshälla, S:ta Malms, Botkyrka och Flens kyrkokörer. Sörmlandskörerna ha varit samlade till en kyrkosångsdag i Bettna och Björkvik under mars månad. Härvid framfördes delar av Uppsalaprogrammet samt »Jesus och hans Moder» av Becker.

Meddelanden.

Val. Till kantor och organist i Mellan-Grevie och S. Akarp har valts vikarierande kantorn Anna-Lisa Andersson, Malmö. i Bjärslövs och Önnarps församlingar har valts Torolf Mohlin, Hököpinge

Musikaliska akademien har utsett till examinator och censorer vid den lägre organistexamen i Lund J. Hedar, examinator, samt B. Anrep-Nordin och S. Sjöberg, censorer, i Kalmar D. Becker, examinator, samt S. Sjöberg och H. Cederwall, censorer, i Göteborg H. Asplöf, examinator, samt I. Widéen och H. Cederwall, censorer, i Uppsala H. Weman, examinator, samt O. Olsson och H. Lindqvist, censorer.

Till lärare vid sommarkurserna för utbildande av kyrkomusiker utsågos vid folkskoleseminariet i Lund musikdirektör A. Boberg och musikdirektör T. Wählin, vid folkskoleseminariet i Göteborg domkyrkoorganist A. Asplöf och musikdirektör O. Holmberg, samt vid folkskoleseminariet i Uppsala domkyrkoorganist H. Weman och domkyrkokantor H. Colleen.

Koralvecka anordnas liksom föregående år i Båstad den 7—13 aug. Utförligt program i nästa nummer.

Psalmboks- och koralbokskommitté hade slutfört sina arbeten och såväl det nya psalmboksförslaget av biskop J. A. Eklund och de alternativa melodierna

till vissa nya psalmer utkomma under våren.

Till John Moréns minne. Upprop ha utfärdats om insamling till en minnesvård på den plats där John Morén vilar. De insamlade medlen handhavas av en kommitté bestående av kyrkoherde F. M. Alldard, musikdirektör A. Andrén och kantor D. Hedbor. Bidrag sändas till kantor Hedbor, Tranås.

Revision av »Koralbok for den norske kirke»? Norges Organistforening har ingått till kyrkodepartementet med anhållan om en kritisk genomgång av koralboken. Den nuvarande koralbokens största svaghet anser föreningen vara dess anhopande av melodier, till dels mindervärdiga.

Sommarkurser i Berlin. Deutsches Musikinstitut für Ausländer i Berlin (adr. Berlin-Charlottenburg 2, Fasanenstrasse 1) anordnar även denna sommar »Meisterkurse» i klaver, orgel, laviembalo, violin, violoncello, viola da gamba, kammarmusik, sång och operaframställning. Undervisningen meddelas av mästarna personligen. Endast mogna musiker och musikstuderanden mottagas. I orgel är kursen förlagd i Leipzig, Thomaskyrkan, och lärare är organisten där, Günther Ramín. Honorar för orgelkursen 150 RM. Prospekt från Musikinstitutet.

Herman Nordfors & Co.

PIPORGELFABRIK

LIDKÖPING

Tel. Kontoret 145. Tel. Bostaden 592.

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruktioner. Moderniseringar, insättning av elektrisk bälgrift och stämningar utföras omsorgsfullt. Finaste intyg från framstående musici. Dispositions- och kostnadsförslag på begäran omgående gratis.

KYRKO-ORGLAR

Olof Hammarberg

Nya Varvet - Göteborg

Renoveringar, stämningar. Förstklassigt utförande. Moderata priser.

C. O. SVENSON

ARTIST OCH KONSERVATOR

KUNGSBACKA

(f. d. Långedrag, Göteborg)

Specialité: KYRKOARBETEN

Moderata priser.

Organistvikariat

sökes för sommaren av ex. Organist. Helst i skogs- eller högländsklimat. Svar till »Mot fritt vivre», denna tidn.

Klockare- och organisttjänsten

vid Sandvikens kyrka i Högbo församling kungöres härmed till ansökan ledig senast den 24 april. Lön 3,000 kr. Tillträde 1 juli. Instruktion och närmare upplysningar erhållas på begäran. Ansökningar ställas till Högbo församlings kyrkoråd, adr. Sandviken.

G. Pontén,
kyrkorådets ordf.

BLANKETTER

FÖR KYRKA, SKOLA o. BARNAVÅRDSNÄMND
BEGÅR PRISLISTA
DIAKONISTYRELSENS BOKFÖRLAG, Stockholm

Hymner

för kyrkokörerna till:

Bönsöndagen	2 st.
Kristi Himmelfärdsdag	10 st.
Reformationsdagen	10 st.
Pingst	12 st.
Heliga Trefaldighets dag	6 st.

Förteckning gratis och portofritt på begäran.

SVENSKA KYRKANS
DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG

LEDIGFÖRKLARADE KYRKOMUSIKERTJÄNSTER

A. Enbart kyrkliga tjänster.

Klockare-, kantors- och organistbefattning i V. Karup och Torekow (adr. V. Karup, Kristianstads län) sökes före 5 maj. Lön 1800 + 200 kr.

B. Förenade med folkskolläraretjänster.

I Valstad (adr. Folkabo, Skaraborgs län) sökes före 23 april. Lön 300 kr.

I Almundryd (adr. Ryd, Kronobergs län) sökes före 23 april. Skolform B1. Bostadsersättning 450 kr. Lön 600 + 200 kr.

I Tived (adr. Finnerödja, Skaraborgs län) sökes före 3 maj. Skolform C2. Lön 400 kr.

I Lindome (adr. Lindome, Hallands län) sökes före 7 maj. Skolform A. Lön 600 + 300 + 600 kr. i bostadsersättning + bränsle.

I Känna (adr. Ljungby, Kronobergs län) sökes före 10 maj. Lön 400 kr.

I Ör (adr. Ör, Elfsborgs län) sökes före 12 maj. Skolform B2. Lön 600 kr.

I Svenljunga-Ullasjö (adr. Svenljunga, Älvsborgs län) sökes före 17 maj. Skolform A. Lön 800 kr.

ÅKERMAN & LUNDS NYA ORGELFABRIKS AKTIEBOLAG

KUNGL. HOVLEVERANTÖR.

Tel. 26

SUNDBYBERG

Tel. 26

Tillverkning av Piporglar
för kyrkor, kapell och konsertsalar.

Om- och tillbyggnader,
reparationer, omställningar och ren-
göringar av gamla orgelverk, samt
inmontering av elektriska blåsverk
utföras.

*Uteslutande svenskt material och
arbete.*

LIBRARIA

SOM STÅR I NÄRA SAMARBETE MED SVENSKA
KYRKANS DIAKONISTYRELSE

**TILLVERKAR OCH FÖRSÄLJER KYRKLIGA
TEXTILIER OCH METALLARBETEN SÅSOM:**

ANTEPENDIER ALTARDUKAR MÄSSHAKAR
HÅVAR KALKDUKAR PREDIKSTOLKLÄDEN
LJUSSTAKAR VAXLJUS VASER DOPFUNTAR
DOPSKÅLAR BRUDKRONOR KRUCIFIX M. M.

LÄSTMAKAREGAT. 30, STOCKHOLM